

С л а в и ш а
П а в л о в и ћ

ЗАВЕТ ХЕРОЈА

■ Laguna ■

Copyright © 2014, Славиша Павловић
Copyright © овог издања 2014, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Јер вам кажем заистѝа: ако имаѝе вере колико
зрно ѝорушичино, ређи ћеѝе ѝори овој: ѝређи
одавде ѝамо, и ѝређи ће, и нишиѝа вам неће
биѝи немоѝуће.*

Исус

1.

Милић је један од оних хероја какве историја никада неће забележити. Он је био крупан човек, у раним тридесетим годинама, слабије браде и нешто дужих бркова, изнад којих су се истицале крупне, плаве очи. На леђима је имао два велика ожиљка. Један је од турског бајонета, док је други настао на Брегалници, када га је ножем, у борби прса у прса, други војник посекао с леђа.

Често би се попео на Оштрељ, највише брдо изнад села, и посматрао зелени планински венац који се неравномерно уздизао изнад Дрине, уживајући у погледу, слободи, миру и лепоти завичаја који је борбама сачувао, не слутећи да ће, тек што се вратио из Балканских ратова, поново морати да напусти све оно што му је толико недостајало и врати се већ преживљеним страхотама.

Те 1914. године догодиле су се велике промене у држави. Србија је победила две велике војске, освојила нове територије, а војници који су се вратили кућама, приповедали су варошанима о подвизима, храбрости и победничким биткама.

Сељаци, нарочито они старији, поносили су се младим борцима, одликовањима која су донели, као да су њихова, јер после толико година немира, битака са Турцима, ови јунаци су коначно Србији дали две велике победе. Турака више није било у Србији, Бугарска је потучена.

Милић је пре одласка у рат испраћен попут јунака, јер је његов отац Андрија, председник општине и бивши армијски пуковник, ратовао још у време краља Милана и добио чин пуковника захваљујући заслугама и незапамћеној храбрости. Често се по вароши дичио препричавајући догађај из прошлости када је, као млади потпоручник, касније пуковник српске војске, рапортирао покојном краљу Милану, на дан проглашења независности Србије, наглашавајући како ће једног дана његов син превазићи оца; и по заслугама и по одликовањима.

Иако је општина била стотинама километара од престонице, Андрија је често одлазио у Београд, код старих пријатеља из рата. Ретко је причао о својим познанствима, чинило се да их прикрива како би га више поштовали због личних заслуга, а не због пријатеља. Када би неко од чиновника из Београда дошао у посету општини, наилазио би на снажан отпор. Андрија је вређао ministre, владу, краља, окривљујући их за лоше услове живота. Дубоко у себи поседовао је харизму, знајући да упућене критике оправда предлогом решења, па се никада није устезао приликом изношења сопственог мишљења. Ретко би неког похвалио, мада се никад није супротстављао новим идејама и напретку.

За разлику од Андрије, Милић је презирао ратове. Про-вео је две тешке године на фронту гледајући нечовечна и непотребна злодела, па су му се у сновима појављивали

најстрашнији тренуци рата, бајонети, клања, мртви саборци, изазивајући озбиљне, скоро неиздрживе ноћне море. Није имао урођен ратнички дух свог оца, већ осећајност мајке, али се та особина лоше исказала одмах по доласку из Бугарског рата, стварајући једну врсту ратног синдрома због којег му се Андрија увек подсмевао, хвалећи се својим ратним успесима и посеченим главама. Толико пута га је цинично замолио да упали стотинак свећа уместо њега, за све Турке које је с уживањем послао тамо где припадају.

Милићева мајка Петкана, иако тешко болесна, увек је штитила сина јединца, па тако између њих никад није дошло до већег сукоба, иако је било много неразумевања, јер су се међусобно поштовали. Колико год да су се Андрија и Милић међусобно сукобљавали, по карактеру се могло закључити да су отац и син. Андрија је био вредан човек, праведан, изузетно цењен и поштован, без обзира на његову преку нарав. Недељом и празницима редовно је одлазио у цркву, а људи су му прилазили само да се поздраве, исказујући велико поштовање. Дивили су се његовој снази, успеху и оптимизму који је, на неки свој начин, кроз разговор, преносио на друге.

Са друге стране, Милић је ликом подсећао на Андрију, крупан, снажан, изузетно харизматичан, али се разликовао по занимљивом смислу за хумор, који је сметао само Андрији. Управо због тог веселог духа био је омиљен у вароши јер, као што је Андрија духом преносио оптимизам, Милић је својом шаљивошћу умео да насмеје. Ипак, нису га гледали као неозбиљног младића. Умео је да, попут оца, покаже скоро идентичну храброст, тврдоглавост и прекост, па су често говорили да ивер не пада далеко од класе.

Вест о Сарајевском атентату дочекана је са стрепњом, нарочито у местима која су била на самој граници са великом Аустријском империјом. Верујући да је дошло време за поравнање рачуна, надахнут претходним успесима Србије, Андрија је очекивао још једну велику победу, која ће коначно држави вратити стари немањихки сјај. Иако у годинама, често је одлазио до обале Дрине да закачи заставу Србије на највишу тополу, како би Швабама показао где је граница, чврсто убеђен да ће Босна ускоро постати део Србије. Мрзео их је колико и Турску. За њега су то били вековни непријатељи, и сматрао је да историјска нетрпељивост не пролази док неко не буде потучен. Када је у општину стигла вест о општој мобилизацији, први позив уручен је Милићу. Андрија га је носио из вароши кроз село поносито, уздигнуте главе.

– Сине, даће бог да нам се вратиш, жив и здрав – први пут у свом животу прозборио је са стрепњом, не због Милића, већ због изазова у којем, због година, можда неће учествовати.

У вароши је чуо приче од људи из војног одсека каква је сила Аустрија. Није му било право што је толико хвале јер се прибојавао за животе сеоских момака, голобрадих, недавно рођених, којима је лично уручивао позиве трудећи се да им уздигне морал, али и да смири усијане младе главе. Био је официр, знао је како да мотивише и припреми војника и ослободи га страха. Није хвалио непријатеље, говорећи да је предност Србије у менталитету, који је нарочито изражен током ратова, за разлику од Шваба који су, за њега, били само отпад германских племена.

Два дана касније регрути су кренули у касарну у Ваљево. Милић се, ко зна који пут, опростио од жене и

синова, за које је знао да ће му највише недостајати. У једном тренутку, гледајући плач мајке и жене, кроз око му се промолила суза, коју је обрисао са дрхтавог, убледелог лица како га Андрија не би видео слабог, немоћног да издржи тек почетни напор. Растанак оца и сина био је другачији, јак стисак руке и речи:

– Не дај им да помоле главу из рова, ударај их тамо где ће највише да их боли! Пресуђуј, не праштај!

Једним својим делом Милић се дивдио очевој храбрости, величини, чак је у неким тренуцима желео да буде као он, јак, поносан, неустрашив, али му је, са друге стране, сметала заслепљеност, безобзирност, несвесност. Чинило му се као да овај не схвата озбиљност сукоба, као да не зна да је Аустроугарска јача од пола Европе.

Одлазећи са пртеном торбом на рамену дуго се освртао, посматрајући кућу, село, излазак сунца, који му се чинио лепши него икад до тада, плашећи се да му је последњи. Дуго је гледао процветала поља, поток, где је као дечак вилама хватао пастрмке, Дрину, никад лепшу, јачу, моћнију. Већ су му недостајали, а још увек је био ту.

Није био једини. Из сваке куће је излазио по један младић са сличним осећањем страха, туге, неверице; све је одједном морало да нестане, или буде одложено и остављено да стоји у прошлости, чекајући неко боље време. Ако икада дође.

2.

Након неколико сати пешачења регрути су стигли у Ваљево. Посматрајући војнике, од којих су многи били искусни борци, Милићу се вратила нада, која га је красила две године раније, када је натерао Турке у бег, када је Бугарима показивао како боде српски бајонет, верујући у свој скори долазак кући. Оптимизам га је сачувао у највећим и најкрвавијим борбама, као и вера и бог. Прекрстио се и шапатам изустио:

– Боже, дај ми снаге да издржим.

У зору су сви војници добили униформе. Милићева је била са чином наредника. Схвативши да је унапређен, на предње џепове капута ставио је одликовања из прошлих ратова. Посматрајући себе у огледалу, видео је Андрију и осећао понос идентичан очевом. Снажан и моћан. Несвесно је подигао главу, док му је на уснама заиграо благи осмех. Пожелео је да га отац види. Био би поносан. Преостало му је само мастиљаво перо и разваљени трули трonoжац, на који је сео и написао писмо:

Драћи оче,

У Ваљеву сам задужио карабин и носиао наредник. Униформа ми је тесна, ја сви виде колико сам чврст и стамен, што сам наследио од тебе. Ипак као сам одликовања, ја ме млађи момци ишају како сам их добио, иако знам да си им ти већ причао. Хоће да чују још једном, надају се да ће нам моје искуство помоћи у бици са Швабама.

Јављају да ће непријатељи покушати у Мачви да пређу Дрину, а чуо сам да ћемо за који дан на Цер. Да којемо ровове и поставимо топове.

Мало ми је лакше јер знам да близу наше куће неће бити борбе, ја ни ти, ни деца не мораше бежати. Они су код куће сигурни кад си ти добро. Радује ме што са мношћом има доста наших са Дрине, ја ми ипак мање неодојавије завичај.

Наредник Милић Иванић

Очекујући скори одговор од оца полако се припремао за полазак на Цер. Присећао се страха и борби које је доживљавао протекле две године. Сетио се рата са Бугарском, борбе прса у прса, када је, истим бајонетом који му је и сада за појасом, невољно, али разјарен као дивљи пас, убијао непријатеље. Сетио се смрти својих најбољих пријатеља, са којима је одрастао, заједно чувао стоку, први пут препливао Дрину. Мисли су му одлазиле далеко, до Једрена, када су, поразивши непријатељске јединице, зашли далеко у њихову територију само да би, први пут, видели море и окупали се у њему. Веровао је да ће се рат брзо завршити.

У Милићевој чети било је доста младића из села са којима је заједно прошао кроз Куманово и преко

Брегалнице, а било је неколико млађих који су први пут крочили у касарну и узели пушку у руке како би одбранили своја огњишта. Један од њих је Благоје, деветнаестогодишњи, голобради дечак ситне грађе, син покојног Милићевог саборца Јована, који је погинуо поред њега у кумановском рову, па је Милић осећао дужност да се на неки начин одужи старом пријатељу и сачува главу његовом сину. Благоје је, иако млад и слабашан, запао у очи официрима ведрим духом и спремношћу. Шалама је терао војнике да макар накратко забораве на страх, муке и проблеме. Друге вечери, када су сви у спаваоници утонули у дубок сан, Благоје је пришао Милићу, нежно га повукао за руку и тихо прозборио:

- Милићу, Милићу, буди се да прозборимо коју.
- Сачекај ме, долазим – буновно је одговорио.

Испред спаваонице тишина. Понеки регрут, који није могао да спава, лежао је на трави у кругу недавно окречене касарне, док су светиљке обасјавале чак и пут према центру града, што је, нарочито ноћу, изазивало дивљење код многих војника са села. У даљини, на неких двадесетак метара, стајао је Благоје, обучен у војничку униформу, нестрпљиво чекајући Милића.

– Шта је било, несаница? – упитао га је Милић прилазећи полако, у нади да се дечаку ништа лоше није десило.

– Јес' понео дуван? Данас сам купио лулу од Ужичанина, па бих да запалим. До сад нисам редовно дуванио, али када сам већ овде.

– Сутра, кад буде борба, кад треба некуд да се иде, никад не крећи први, али не буди ни последњи! Тако су ти највеће шансе. Највећи јунаци су гинули доказујући јунаштво. Једна је глава на раменима, немој лако да је дајеш! Мисли само на свој живот!

– Милићу, ти си као и остали. Зар неко стварно мисли да сам дошао да погинем? Али, ако се деси, неће ми бити жао. Мој отац је погинуо. Захваљујући њему ја данас слободно живим – нервозно је одговорио.

Тог тренутка Милић је постао свестан да ће бити тешко умирити дух младог регрута, како не би погинуо већ у првим борбама. Дао је реч његовом оцу, заветовали су се један другом да ће се, ако се један не врати, други бринути о његовој породици. Дуго је посматрао дечака како, повлачећи дим из старе, половне луле, ужива у свету одраслих. Било му је драго што је младић поред њега, подсећајући га на неке његове навике у том добу. Чинило му се као да види себе у тим годинама.

– Него, ако те обрадујем, даћеш ми још дувана? – кроз осмех је рекао Благоје.

– Је л' то рат завршен па идемо својим кућама? То би ми била највећа радост – насмејао се Милић.

– Ма није, него ја сам те пробудио да ти кажем да ти је стигло писмо од куће, али сам се сетио дувана, па искористих прилику да се огребем.

Милић је скочио и зграбио писмо у руке. Полако је поставио свећу у удубљење изнад прозора спаваонице и отворио жућкасти коверат:

Драћи сине,

Многио си нас обрадовао ѿисмом. Нисам ни сумњао да ћеш бићи унајређен.

Мене мучи ѿо шћо ми не дају у војску, а осећам да ѿек сад моју ѿолико ѿога да дам и овој земљи, и овом народу. Али заѿо си ѿи ѿу. Задужујем ѿе да се бориш и за мене. Овој ѿуѿа мораш да будеш храбар и јак за двојицу.

*Не дај на себе. Зайамџи, мисли само на Швабе,
не дај им да оџворе очи, немој се џредавати, не
дај да жив џаднеш у руке душманима! Часније је
џоџинуџи, неџо биџи џокорен и џоничен! Немој
џо дозволиџи!*

*За џородиџу не брини, знаш да своје завџџе увек
исџуњавам.*

Боџ нека нам је у џомоџи!

Андрија Иџанић

Очи су му радосно засијале док је, држеџи у рукама мали, жућкасти папир, посматрао читко исписане редове. Посматрао је неколико метара удаљеног Благоја, како слободно удише дувански дим кроз усне прекривене младим, једва препознатљивим брковима. Дивио се његовој храбрости да брзо одрасте. Он сам имао је два сина, лоза је настављена, па нека погине, али се питао шта ће Благоје? Имао је само мајку.

Отац се давно жртвовао за Србију.

3.

Андрија је устао пре сванућа, изашао на трем испред старе, трошне куће, коју је саградио његов деда Павле, оставивши му је у аманет, да би, уз чашицу шљивовице, чекао да се село пробуди. Веровао је да ће Аустријанци ударити преко Дрине. Ако на Церу не прођу, пробаће навише, негде ту, у околини. Војска ће помоћи у исељавању нејачи, али где ће кренути после тога? Да ли да преко брда пређу у Крупањ, па даље где команда нареди, или, дан-два раније, према Ваљеву, како би возом стигли до Шумадије?

Тешко се привикавао на нови задатак да спасава немоћне, уместо да, као у најбољим годинама, јуриша на непријатељске војнике. Прибојавао се како ће се све завршити, свестан да, због година, крај рата неће дочекати. Хтео је да се активно укључи већ у првом налету и покаже да није бескористан. Изнервирао га је генерал Јуришић јер није послушао његове савете када су разговарали о могућим сукобима на Дрини. Он је био стари ратник, војник, борац који никада није изгубио осећај за

ратовање, чврсто убеђен да познаје начин размишљања непријатеља, а страховао је за Милића; његови синови би могли да остану без оца, док се њему ближи крај. Ко ће их хранити, створити људе од њих, васпитавати их? Ипак, надао се да његов наследник неће пасти у руке Аустроугарима. То би га сломило.

Андрија се никад није предавао верујући да је боље погинути, него постати роб окупаторима. И његов син је био такав. Одувек га је тако васпитавао: да се величина човека огледа и у његовој посвећености вишем циљу.

Испред куће је изашао његов унук Ђерман, Милићев осмогодишњи син, и трљајући очи покушавао да се расани.

– Добро јутро, јуначе! – рекао је. – Јеси ли поранио да видиш како ти се ђед припрема за рат? Мораш да научиш, мушко си, богу хвала, требаће ти.

Ђерман се, онако поспан, поносно истурио, избацивши груди унапред како би изгледао јачи, и изговорио речи које су Андрију дотакле дубоко у душу:

– Хоћу, ђеде, само да ме научиш да пуцам! Хоћу да пуцам исто као што си ти пуцао у рату!

Да је слабији вероватно би му кренуле сузе, овако је пришао, огледавши се у очима унука, који је осликавао његов смисао живота, и срећно, дубоким гласом, рекао:

– Испод сламарице имаш стару ђедову кубуру, узми је да браниш мајку и брата кад ме нема код куће! Вечерас кад дођем, објаснићу ти како се пуца, злу не требало, да умеш!

Дете је отрчало у кућу, док се Андрија запутио према капији. Тог дана требало је да стигну писма из команде, пушке и муниција коју је тражио. Знао је да у суседном месту, преко Дрине, у Босни, живе Срби, иначе би пуцао

да Швабе знају шта их чека. Када је дошао у општину, чекао га је одговор команде. Пушке је добио, али је наређено да се обрати пажња на лопове и уходе који користе ратно стање да би пљачкали и убијали. Постојала је могућност да ноћу пређу Дрину како би покрали стоку, јер добро знају да мушког становништва више нема. Исто то су радили по Мачви и Јадру. Упозорење команде је озбиљно схваћено јер је Андрија одмах позвао остареле ратнике, са унуцима старим таман толико да држе пушку.

– Сваки лопов, ухода, или издајица да се ухапси и убије! Без праштања!

Као председника општине, који је већ деценијама пример поштеног и способног човека, сељаци су га слушали. Отишли су својим кућама, док је он остао да разговара са још неколико старина дугих, седих бркова, набораног лица, са којима је, као каплар, капетан и, напоследку, пуковник, обишао већи део Србије. Чуо је да су у Прњавору тројица побила целу породицу, само да би им отели стоку. То га је забринуло, али се није плашио, свестан да је свима напоменуо да странце не примају на конак. Ипак, надао се, ако буду долазили, неће заобићи његову кућу. Сви знају да, уз Дрину, гаји најбоље бикове, па ће тако моћи да им пресуди и избаци сву љутњу и гнев.

Томо, остарели ратник и Андријин пријатељ, без којег Андрија ни чашу ракије није хтео да попије, кренуо је са њим кући.

– Томо, знао сам да ће бити немира. Још на Ускрс на плећки се могло видети да нам се не пише добро. Тад сам говорио, сад то исто мислим. Ти и ја смо већ одавно мртви, само бројимо дане до одласка, али како ћемо децу сачувати?

– Знам, једног сам сина изгубио, а други је већ отишао. Унук Благоје ми је у Ваљеву, молим бога да ми се врати. Срећа те је твој Милић с њима, па ће му се наћи кад затреба. Још ме боли Јованова погибија. Да Милића не би, ни гроб му се не би знао. Опет сам снивао лоше, а наши данас иду на Цер.

– Јован је био јунак, боље што је погинуо, него да су нас Бугари победили, онда би нас све побили, или бисмо скапали од глади. Милићу сам рекао, кад је кренуо, боље да умре, него да буде слуга! Више би ме обрадовало да погине, него да га Швабе заробе. Видећеш, извући ће се они, па ако будемо живи, за коју годину, женићемо ми Благоја – рекао је Андрија, верујући да ће на тај начин развеселити старог пријатеља.

Крећући се старим, излоканим путем, обележеним удубљењима од точкова воловских кола, ходајући полако, без речи, осећали су стрепњу која им је обузимала мисли. Обилазећи гробове својих предака, у нади да ће им душе умрлих дати мир и снагу, застајали би, запалили стари босански дуван и промрмљали по неколико речи, не спомињући рат, патњу, бол. Скоро да нису ни разговарали, било им је тешко да причају о рату. Нису хтели да храбре један другог после толико година, изгледали би као старци, а иако су и били, ниједан то није желео да призна. Поред толико бора, седе, разређене косе, криве, погнуте кичме, њихов поглед је био усправан и чист, као да су у најбољим годинама. Били су будни од страха, неман им је кидала груди плашећи их да ће умрети природном смрћу и неће помоћи онако како су некад могли. Растали су се касно, у сумрак, невољно одлазећи кућама где су их чекале остареле жене, снаје без мужева, унуци којима су отишли очеви.

Прилазећи кући видео је Ђермана како поносно, за новим, истканим појасом, носи велику кубуру, нервозно шетајући око куће. Дечак, прилазећи му, држећи кажи-прст на уснама, изуститих тихим, дечјим гласом:

– Ђеде, код куће су неки људи, гледали су бикове, давно су дошли, чекају тебе, мама се уплашила, а ја сам узео кубуру да их уплашим.

Скаменио се, али је само нежно помиловао унука по глави. Био је спреман, очекивао је то. Ко би могао доћи и гледати стоку тек тако, без најаве, осим лопова? Размишљао је да их одмах са врата побије, али је одлучио да сачека јер су можда ипак залутали трговци. Припремио је пиштољ, сакривајући га иза леђа, док не процени намере дошљака.

– Помаже бог, људи, којим добром! – рекао је Андрија крупним, дубоким гласом посматрајући три црномања-ста младића.

– Бог ти помогô, старино – цинично је промрмљао најстарији од њих, проћелави мушкарац, док су се двојица млађих срдачно насмејала.

Представили су се као Срби из Дрињаче, купци бикова, мада су се све време распитивали и за осталу стоку, овце, па и за куће које су остале без мушкараца. Андрија се ломео, није могао да оцени да ли су шаљивције или лопови и убице. Држао их је на растојању, седео је са друге стране дрвеног стола, док је један од младића нервозно пребацивао из руке у руку мали, једва приметни нож, исти какав је користио за резање сланине у вршају. Андрија није ништа рекао, лукаво се претварао да је уплашен у нади да ће их преварити. Веровао је у своје искуство и мудрост, коју је стицао годинама, али и у напуњен пиштољ сакривен за појасом.

– Јулка, изнеси ракију за госте! – повикао је Андрија снаји, приметивши да гости очијукају размењујући некакве сигнале.

– Не пијемо, газда. Снајка, немој да се мучиш! – узвикнуо је проћелави мушкарац смешећи се.

Тада је Андрија помислио на најгоре. Турци!

Ко би још одбио ракију? Могоао их је одмах побити, али је чекао да дечак уђе у кућу да случајно не види покољ. Намерно им је понудио неколико свиња, али су одбили. Био је сигуран да су то Турци, аустроугарске уходе, који су дошли да се наслађују мукама напаћеног народа. Ипак, Андрија никада није показивао мржњу према другим народима, осим у рату. Често је говорио да међу муслиманима у Босни има доста пријатеља, и да религија за честите људе не представља проблем. Бог је један. Али овога пута био је обазрив управо због прича из вароши. Осетио је нервозу у гласу саговорника.

– Старино, ба, не требају нам свиње! – љутито је изговорио црномањаста младић.

Опет га је назвао старином, неће их оставити у животу. Рањаван је у српско-турском рату 1876. године. Знао је да их препозна по одећи, говору, понашању, боји лица. Није он мрзео људе друге вере, већ лопове, кукавице и убице. Гледао је у Ђермана показујући очима на улазна врата, али је дечак, схвативши да је Андрија у опасности, заплакао. Дететов плач допринео је да се искре сумње претворе у ватру.

Није издржао, испод гуња је извукао пиштољ и опалио, погодивши најстаријег право у чело. Бришући са лица крв убијеног, младић је, са ножем у руци, кренуо преко стола, док се Ђерманов плач проламао кроз Андријине уши. Хитро, попут младића у најбољим годинама,

склонио се у страну. Зачуо се пуцањ, па још један. Лопови су лежали преко крвавог стола.

Андрија је експлодирао од беса што је морао да их побије пред осмогодишњим дечаком.

– Ђермане, сине, дођи! Ово су Турци, причао сам ти да сам ратовао против њих, дошли су да нас покраду. Ти си их уплашио кубуром, а ја сам морао да их убијем. Запамти једну ствар, соколе, породица је најважнија, то увек мораш да браниш, макар морао да убијеш! Иди сад у кућу код мајке и умиј се – рекао је смиреним гласом, као да се ништа није десило.

Срце му је снажно лупало јер се трудио да дође до даха. Стар је, али још увек може да победи тројицу. Увек је веровао је да би Турцима требало вратити за свих пет векова робовања. Ово је његова освета за претходне генерације, за рану из младости, за рат...

Упалио је лулу размишљајући где да их покопа.